

(پیشوا) ایلیستان هنر

ظهرالدین اظهر

(زنده در ۱۳۰۴ ه. ق.)

دکتر گیتی و روزیان

سرشناسه: نوروزیان، گیتی، ۱۳۳۷-
 عنوان و نام پدیدآور: ظهورالدین اظهار (زنده در ۸۸۰ ه. ق.) / گیتی نوروزیان
 مشخصات نشر: تهران: پیکره، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۹۶ ص.؛ مصور (رنگی)، جدول.
 فروست: گلستان هنر، ۲۵.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۸-۸۱-۰
 وضعیت فهرست نویسی: فهرست
 یادداشت: کتابخانه: ص. ۸۸.
 موضوع: ظهورالدین اظهار، قرن ۹ ق.
 موضوع: خوشنویسان ایرانی -- قرن ۹ ق. -- سرگذشتنامه
 موضوع: Calligraphers, Iranian -- Biography -- ۱۵th century
 موضوع: خوشنویسی -- ایران -- تاریخ -- قرن ۹ ق.
 ع: Calligraphy -- Iran -- History -- ۱۵th century
 ثبتی: گیتیر: ۱۳۹۷ ط ۲۵ / NK۲۶۳۹
 فرمت: pdf / ۶۱۹ / ۷۴۵
 ثبت ملی: ۵۴۷۷۶۹

گلستان: ۲۵
 ص. ۸۸
 دکتر کریم نوروزیان
 دبیر مجموعه: دکتر: صفیر، م. ا. سی مهر
 گرافیک: مهدیه ابوالحسن
 ویراستار: غشایار فهدی
 مترجم: بخش انگلیسی: گیتی نوروزیان
 چاپ نخست: ۱۳۹۷
 شمارگان: ۱۵۰ نسخه
 قیمت: ۵۰۰۰ تومان
 نشر پیکره: تهران، خیابان آزادی، ابتدای آذربایجان، پلاک ۲۴.
 تلفن: ۶۶۰۲۸۴۱۹ / فکس: ۶۶۰۲۸۴۲۶
www.peikarehpub.ir
 E-mail: info@peikarehpub.ir

(پیکره)

مجموعه‌ی «گلستان هنر» در راستای شناخت و معرفی گذشته‌ی علمی و هنری کشور بزرگ و هنرپرور ایران، ضمن ایجاد می‌کوشد تا با تکیه بر مستندات و تازه‌ترین پژوهش‌های علمی، اطلاعات بدیعی را در معرفی و تحلیل آثار هنرمندان گمنام یا کمتر شناخته شده‌ی هنرهای تجسمی به دست دهد.

ارجاعات دقیق، رعایت یکدستی در شیوه‌ی نگارش، پیراستگی متون و بهره‌مندی از تصاویر با کیفیت از اصولی است که هنرپژوهان ملزم به آن خواهند بود.

فهرست

۶	پیش از هر چیز
۹	ظهیرالدین اظهر از نگاه تاریخ نگاران
۱۳	نگاهی به زندگی، تولد و درگذشت
۲۸	شاگردان
۳	آثار باقی مانده‌ی ظهیرالدین اظهر
۷۱	جمع‌بندی
۸۰	پی‌نوشت و منابع

پیش از هر چیز

مولانا ظهیرالدین اظهر یکی از خوشنویسان بنام سده‌ی نهم هجری به شمار می‌آید؛ هرچند نبود اطلاعات جامع و مستند راجع به چگونگی زندگی و تعداد آثار اصیل این هنرمند گمانه‌زنی‌های فراوانی را در میان پژوهشگران برانگیخته است. این واقعیت که اظهر در چه مکان و در چه زمانی متولد شده تنها می‌تواند از طریق مطالبی دریافت شود که از لایه‌لای مستندات تاریخی هم‌عصر یا نزدیک به زمان وی استخراج شده‌اند. از سوی دیگر آثار زیادی با رقم یا با درج مکان و زمان کتابت از وی باقی نمانده تا بتوان با استناد به آن‌ها تصویر روشنی از این خوشنویس - چه از منظر زندگی شخصی و چه از وجه تخصصی - ترسیم کرد؛ اما توجه به همان تعداد محدود آثار مستندی که از وی تا به امروز در دسترس است می‌توان روشن ساخت که این هنرمند با تمامی اُفت‌وخین‌های سیاسی و اجتماعی سده‌ی نهم هجری هم‌چنان فعال باقی مانده است.

نیمه‌ی دوم سده‌ی نهم هجری دوره‌ی تأثیرپذیری و پرحادثه و متلاطمی برای ایران بوده است؛ مرگ شاهرخ تیموری (۷۷۹ ق.) در ۸۵۰ ق. و در پی آن درگیری‌های بی‌وقفه‌ی شاهزادگان تیموری بر سه قدرت و هم‌چنین حملات مداوم حاکمان ترکمان قراقویوندان غرب کشور، همگی مواردی است که تاریخ پرفراز و نشیب این دوره را برجسته می‌کند. قدرت‌گرفتن‌های پی‌درپی شاهزادگان تیموری هم‌چون فرزندان بایسنقر میرزا: علاءالدوله (۸۲۰-۸۶۳ ق.)، ابوالقاسم بابر (۸۲۵-۸۶۱ ق.) و سلطان محمد که همگی مدعی تاج و تخت پدربزرگ خویش بودند به‌علاوه‌ی شخص الغ‌بیگ (۷۹۶-۸۵۳ ق.) که وارث اصلی شاهرخ به شمار می‌آمد، همراه با آشوب‌های بر ساخته‌ی عموزادگان دیگری هم‌چون سلطان ابوسعید (م ۸۷۳ ق.) - نوه‌ی میرانشاه - همگی رویدادهای قابل‌اعتنایی در تاریخ این دوره به شمار می‌آیند. زمانی که تصویر این دوره‌ی تاریخی را از لایه‌لای نوشته‌های مورخان بازسازی کنیم، درمی‌یابیم که تغییرات به‌وجودآمده آن‌چنان سریع و غیرمنتظره رخ می‌دادند که در هیچ کجای قلمروی تیموری فرصتی کافی برای ایجاد یک دوره‌ی آرام و پربار به وجود نمی‌آمد. مولانا «ظهیرالدین اظهر» هنرمند این زمان است؛ او که با توجه به مستندات باقی‌مانده، خوشنویس کتابخانه‌ی سلطنتی بایسنقر میرزا بوده، احتمالاً در زمان تغییرات گسترده در قلمروی تیموری ثبات کاری خویش را از دست می‌دهد. وقوع این آشفتگی‌های سیاسی و اجتماعی، به‌خصوص در شهر هرات، کتابخانه‌ی بایسنقر میرزا و پدرش شاهرخ، را که با ذوق و سلیقه‌ی

استثنایی ایشان پدید آمده بود، از مرکزیت و محوریت خود خارج می‌کند؛ هرچند در بعضی موارد نیز شاهد هستیم که این کتابخانه - کارگاه‌های بزرگ، گهگاه و به صورت جسته‌وگریخته، در اوج تلاطمات و آشوب‌های تاریخی به فعالیت خود ادامه داده‌اند و وجود چنین فعالیت خاموشی برای کارگاه سلطنتی هرات نیز دور از ذهن به نظر نمی‌رسد.

در موارد بسیاری نیز هنرمندان بقای خویش را در مکان‌های مختلف و نزد شاهزادگان یا سلاطین مناطق دیگر جست‌وجو کردند؛ چه آن‌هایی بود که به چنین مهاجرت‌هایی تن دادند و چه آنانی که به امر فرمانروای جدید به صورت خانه - کوچی به مراکز جدید حکمرانی انتقال یافتند. با طبع هنرمندانی که کار و زندگی آن‌ها تماماً وابسته به حمایت و ترویج آن درباری بوده؛ باید زندگی و هنر خود را در سرزمین‌هایی جست‌وجو کنند که نه تنها سلطان یا پادشاهی هنردوست داشته باشد بلکه آن سلطان قادر به سرمایه‌گذاری مالی و معنوی گسترده‌ای - چه از نظر سیاسی و چه از جنبه اقتصادی - در زمینه هنر باشد. به نظر می‌رسد مولانا ظهیرالدین ابراهیم نیز از این دسته مهاجرت‌ها مستثنی نبوده و زندگی‌اش با چنین پیچ‌وتاب‌های تاریخی گره خورده است. آثاری که از وی به جای مانده فعالیت او را نه تنها در دربار بایسنقر بلکه در دربارهای علاءالدوله، الغیب، ابوالقاسم بابر، سلطان ابوسعید و احتمالاً پیربوداق قراقویونلو نشان می‌دهد.

تلاش نگارنده در این کتاب جمع‌آوری آثار این خه‌شنویس بوده است و هم‌چنین بازشناسی پیوند تاریخی میان این آثار، تا بتوان چگونگی فعالیت این هنرمند را در گستره‌ی زمانی سده‌ی نهم هجری تا حدودی بازشناخت. بدون تردید این پژوهش کامل نخواهد شد، زمانی که تمامی آثار ظهیرالدین اظهر که امروزه در موزه‌ها و کتابخانه‌های سرتاسر دنیا ناشناخته و پراکنده‌اند، قابل دسترسی و مطالعه گردد.

در پایان مراتب قدردانی‌ام را از عزیزانی ابراز می‌دارم که بدون کمک و یاری ایشان این مختصر شکل نمی‌گرفت؛ آقای محمدحسن «حامدی» مدیریت انتشارات پیکره، دکتر علی‌اصغر میرزایی‌مهر، دکتر حمیدرضا قلیچ‌خانی، استاد منیژه بیانی، استاد ابوالعلاء سودآور، دکتر النور سیمز، دکتر لاله اولوچ، پروفیسور دیوید راکسبر، دکتر شیوا میهن و خانم نسرین مرجانی؛ مسئول بخش نسخ خطی کاخ گلستان. همیاری‌شان مستدام باد.

گیتی نوروزیان

تابستان ۱۳۹۷